

Dějiny českého a československého práva

Vývoj trestního práva 1948 – 1989

Ladislav Vojáček

1. Trestní právo hmotné

– základní předpisy

- zákon na ochranu republiky 1948
- trestní zákon z roku 1950 (v rámci právnické dvouletky)
- trestní zákon z roku 1961 (v rámci rekodifikace z 1. poloviny 60-tých let)
- zákon o přečinech 1969
- listopadové změny trestního práva

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky 1948 č. 231/1948 Sb.

- návaznost na zákon na ochranu republiky 1923
- upravoval odpovědnost za trestné činy proti vnější a vnitřní bezpečnosti státu a proti mezinárodním vztahům
- nástroj třídně pojaté represe
- K 231

Rekodifikace TP v právnické dvouletce

- kodifikační komise pro trestní právo při kodifikačním odboru MS (+ subkomise)
- konečnou podobu daly návrhům redakční komise pro trestní řád a pro trestní zákon
 - trestní zákon č. 86/1950 Sb.
 - trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.
 - trestní řád č. 87/1950 Sb.
 - trestní řád správní č. 89/1950 Sb.

Podklady a vzory

- **nedokončené rekodifikační práce z 1. ČSR**
 - snahy o unifikaci trestního práva
 - úvahy o jednotné úpravě trestního práva správního
 - sjednocení vojenského TP práva s obecným TP a práva kárného s právem kázeňským
- **sovětský vzor** ovlivnil úpravu klíčových ustanovení:
 - vymezení účelu trestního zákona
 - koncepce trestní odpovědnosti
 - definice trestného činu, účelu trestu
 - mnoha procesních institutů

Trestní zákon z roku 1950

– základní charakteristika

- obecná a zvláštní část (10 hlav s TČ rozdělenými podle chráněných zájmů)
- teze o zostřování třídního boje
- trestný čin (+ přestupek)
- nerozlišoval politické a kriminální delikty

Trestný čin

- = zaviněné a pro společnost nebezpečné jednání, které naplňovalo znaky skutkové podstaty uvedené v zákoně
 - zásada, že bez viny není trestu
 - **materiální pojetí trestného činu** (x formální pojetí trestného činu)
 - kritéria pro určování společenské nebezpečnosti činu nestanovená
 - skutkové podstaty někdy vymezeny vágně
 - trestal se též **pokus trestného činu, návod a pomoc**
 - hranice trestní odpovědnosti posunuta na **patnáct let**

Účel trestu

- uplatněn třídní přístup
 - trest měl
 - primárně „*zneškodnit nepřítele pracujícího lidu*“
 - + zabránit pachateli v dalším páchání trestné činnosti
 - + výchovně působit jak na něj, tak na ostatní obyvatelstvo
- ➡ možnost snížení trestu a podmíněného odsouzení vymezena velmi úzce

Tresty

- široká škála **hlavních a vedlejších trestů** (vedlejší ne samostatně)
- vedle nebo místo trestu **ochranné opatření** (ochranné léčení, ochranná výchova mladistvého a zabránění věci)
- po odpykání možnost zařazení na dva roky do **tábora nucených prací**

Hlavní tresty

- trest smrti, doživotí (jako zmírnění trestu smrti), odnětí svobody až na dobu 25 let, **nápravné opatření**
- chybí peněžitý trest („*sloužil jen majetným vrstvám*“)
- zpravidla široké rozpětí trestní sazby

Trest nápravného opatření

- ze sovětského práva
- měl plnit především výchovnou funkci
- odsouzený byl povinen, zpravidla pod dohledem kolektivu, řádně vykonávat svou práci a vést spořádaný život
- po dobu jednoho až šesti měsíců se mu odečítalo 10 – 25 procent z pracovní odměny
- mohl být spojen s nucenou změnou pracovního zařazení (zařazení do nižší funkce) nebo pracoviště

Vedlejší tresty

- zákaz činnosti
- zákaz pobytu (i navždy)
- ztráta státního občanství
- propadnutí jmění
- peněžitý trest
- ztráta čestných občanských práv

Příčiny nízké kvality trestního soudnictví

- nejen špatná úroveň nových předpisů, ale i
- samotný fakt **rekodifikace** (+ heslo o nutnosti důsledného rozchodu s buržoazním právem)
- **špatná profesní připravenost** a nedostatek zkušeností soudců a prokurátorů (Právnícká škola pracujících)
- **vyhrocená společenská atmosféra**
- **právní nihilismus**
- **masivní tlak na „třídní“ rozhodování**

Zákon na ochranu míru č. 165/1950 Sb.

- hrozil trestem odnětí svobody tomu, *„kdo se pokusí rozrušit mírové soužití národů tím, že jakýmkoliv způsobem podněcuje k válce, válku propaguje nebo válečnou propagandu jinak podporuje.“*

Odraz politického uvolnění ve 2. polovině padesátých let

- zákon č. 63/1956 Sb., kterým se měnil a doplňoval trestní zákon
- zmírňoval trestní represii
 - zrušen trest odnětí svobody na doživotí
 - zaveden trest odnětí svobody na 25 let jako alternativa k trestu smrti i v případech, ...
 - institut upuštění od potrestání
- zrušené a nové skutkové podstaty

Trestní zákon č. 140/1961 Sb.

- chráněné zájmy tvořily nedílnou jednotu
- snížily se trestní sazby
 - maximální výměra trestu odnětí svobody 15 let
 - trest smrti se stal výjimečným
- kritéria společenské nebezpečnosti TČ
- X převážně represivní podoba
- zjevné neodůvodněné disproporce mezi tresty
- široké formulace některých skutkových podstat

Provinění

- podle zákona č. 38/1961 Sb. o místních lidových soudech =
 - „zaviněné jednání uvedené v tomto zákoně“
 - „byl jím porušen socialistický právní řád v takové míře, že to ohrožuje nebo poškozují zájmy společnosti nebo práva a oprávněné zájmy jednotlivce“
 - „vzhledem k okolnostem případu, k osobě provinilého občana a následkům jeho jednání nedosahuje stupně společenské nebezpečnosti trestného činu“
- zanikla 1969

Změny z poloviny šedesátých let

■ novela TZ č. 56/1965 Sb.

- některé nové skutkové podstaty + zpřísněn postih za opuštění republiky + zpřísněny podmínky pro podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody

■ zákon č. 58/1965 Sb.

- zpřísnil postih některých rozmáhajících se forem drobné kriminality, pokud se jich pachatel dopustil opakovaně + rozhodování o opakovaně spáchaných drobných deliktech přenesl na okresní soudy

■ zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu

Zákon o přečinech č. 150/1969 Sb.

- zpřísnění odpovědnosti za „*skutky proti veřejnému pořádku*“
- o přečinech zpravidla rozhodovali samosoudci
- zákon zavedl objasňování

Polistopadové změny trestního práva

- zrušen trest smrti
- změněny podmínky výkonu trestu odnětí svobody
- zanikl trest nápravného opatření
- odstranění zideologizovaných ustanovení
- rovnoprávná ochrana všem druhům vlastnictví
- zrušen zákon o přečinech

2. Trestní právo procesní – základní předpisy

- trestní řád z roku 1950
- trestní řád z roku 1956
- trestní řád z roku 1961
- polistopadové změny

Trestní řád č. 87/1950 Sb.

- navazoval na zákon o zlidovění soudnictví z roku 1948
- snaha zjednodušit soudní řízení
- tradiční zásady, i když někdy nově interpretované
 - (zásady materiální pravdy, veřejnosti, ústnosti a bezprostřednosti řízení, volné hodnocení důkazů, právo na obhajobu)
- zrušena instituce vyšetřujícího soudce
- možnost zneužití

Fáze trestního řízení

- přípravné řízení (prokurátor)
- řízení před soudem
 - z hlavní líčení
 - odvolací líčení (apelační princip)
 - + stížnost pro porušení zákona a obnova trestního řízení
- výkon rozhodnutí

Trestní řád č. 64/1956 Sb.

- výslovně ukládal šetřit ústavně zaručené občanské svobody
- formuloval základní zásady trestního řízení
- výrazně změnil především podobu přípravného řízení
 - zásada presumpce nevinny a zásada zjišťování materiální pravdy, veřejnost trestního řízení a právo na obhajobu
 - shromažďovat i důkazy svědčící pro obžalovaného
 - doznání obviněného nezbavuje orgány povinnosti prozkoumat všechny okolnosti případu
 - prokurátor měl stíhat všechny trestné činy, o nichž se doví
 - soudcům ukládal zahajovat stíhání jen na základě žaloby podané prokurátorem

Trestní řád č. 141/1961 Sb.

- výslovně formuloval zásadu presumpce nevinny
- zdůraznil zásady objektivní pravdy, ústnosti v řízení před soudy a bezprostřednosti dokazování.
- vycházel ze zásady in dubio pro reo
- šetření ústavně zaručených práv občanů
- vzájemná kontrola orgánů činných v trestním řízení
- větší účast pracujících při boji s kriminalitou
- práva společenských organizací
 - účastnit se v hlavním líčení
 - poskytnout záruku za obviněného
 - některé méně závažné TČ činy před místní lidové soudy

3. Trestní právo správní a přestupkové právo

- trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.
- trestní řád správní č. 89/1950 Sb.
- novelizace z let 1953 a 1957 = narušení celé koncepce
- přestupkový zákon z roku 1961

Trestní právo správní

- diskuse o oprávněnosti samostatné existence TPS už před válkou (na Slovensku trestní zákon o přestupcích 1879)
- = specifická součást správního práva
- upravuje postih za méně společensky nebezpečné delikty, uskutečňovaný správními orgány (mimosoudní cestou)
- nástroj k potírání drobné kriminality (+ zneužitelný instrument)

■

Trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.

- obdobné principy a struktura jako TZ
 - obecná a zvláštní část
- snaha postihnout všechny formy nepřátelské činnosti
 - úvodní široké skutkové podstaty
- hlavní tresty: odnětí svobody až do jednoho roku + veřejné pokárání + pokuta

Přestupky

- = „činy, které nejsou trestné podle trestního zákona soudního“
- vyžadovalo se zavinění ve formě úmyslu nebo vágního „nezachování opatrnosti, jakou společnost vyžaduje“
- postihovaly se i pokus, návod a pomoc
- v čele každé hlavy obecné ustanovení
- hlavní tresty: trest odnětí svobody až do jednoho roku, veřejné pokárání a pokuta
- vedlejší tresty (ne samostatně): propadnutí jmění, zákaz činnosti a zákaz pobytu (i natrvalo), propadnutí věci a uveřejnění nálezu

Zvláštní část

- 6 hlav podle důležitosti chráněných zájmů
 - hospodářské zájmy státu
 - práce, zdraví lidu a zásobování
 - pořádek ve věcech veřejných
 - brannost
 - „kulturní život pracujících“
 - občanské soužití

Trestní řád správní č. 89/1950 Sb.

- sjednotil rozdílné předpisy a rušil různé formy trestního řízení správního
- národní výbory
- ústní nebo písemném řízení +
 - blokové nebo příkazní řízení
- + zvláštní řízení
 - proti mladistvým, v nepřítomnosti ...)

Novelizace z let 1953 a 1957

■ 1953:

- rozhodování o závažnějších přestupcích přeneseno na soudy

= národním výborům odňato právo ukládat některé vysloveně represivní tresty (odnětí svobody, pokuty vyšší než 3000 Kčs, propadnutí jmění nebo zákaz pobytu)

- zavedeno nápravné opatření

■ 1957:

- sladění stíhání trestných činů a přestupků

Přestupkový zákon z roku 1961

- č. 60/1961 Sb. o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku
- projednávání **přestupků** podle tohoto zákona a zákona č. 91/1960 Sb. o správním řízení (pak správního řádu č. 71/1967 Sb.)
- NV příslušelo projednávat také provinění
- akcent na výchovné působení kolektivu

Přestupek

- zaviněné jednání uvedené v přestupkovém zákoně, nebo
- zaviněné porušení povinnosti stanovené v jiném právním předpise
 - pokud se ním stěžovalo plnění úkolů státní správy, rušil veřejný pořádek nebo socialistické soužití občanů a
 - nešlo-li o provinění nebo o trestný čin